

Etičke norme i načela islama u međunarodnim odnosima

Ali Akbar Alikhani

Univerzitet Imam Sadik, Teheran

Rezime

Značajan dio sudionika u međunarodnom poretku danas čine sljedbenici nebeskih religija, a naravno, nezanemariv dio njih jesu muslimani. Stoga se može reći, osobito kad je posrijedi islamska religija, da ona posredstvom svojih sljedbenika, direktno ili indirektno, utječe na područje međunarodnih odnosa. Prirodno je da vrsta i način tog utjecaja ovise o tome kako sudionici muslimani poimaju i razumijevaju islamsko naučavanje o politici i međunarodnim odnosima. Činjenica koja je naročito neporeciva jeste da religije općenito, a islamska religija napose, počivaju na etici te poticanje i širenje etičkih normi i načela smatraju jednim od najvažnijih aspekata svog poslanja. Otuda se i odnos prema etici muslimanskih vladara u pitanjima međunarodnog poretka nadaje kao njihovo viđenje i tumačenje islamskog stava o etičkim sadržajima i kakvoći međunarodnih odnosa.

OSNOVNI CILJ i nakana ovog teksta jeste rasvijetliti norme i načela etike u islamu kada je riječ o odnosima i doticajima s drugim, nemuslimanskim narodima. Pod etičkim normama ovdje podrazumijevamo postojane i nepovredive etičke stavove i norme islama koje od same pojave islama pa do Dana sudnjeg stoje kao čvrsti

direci i osnove ove religije, igrajući u njoj svoju bitnu ulogu. Pod etičkim načelima, pak, podrazumijevamo praktične i izvodive metode u svakoj epohi koje su ukorijenjene u rečenim etičkim temeljima islama, a koje se, čuvajući svoju esenciju, mogu, shodno uvjetima vremena i prostora, realizirati i primijeniti na različite probleme. Prema tome, etičke norme više se tiču teorijskih osnova, stavova i uvjerenja, dok se etička načela prije odnose na djelovanje i primjenu te svojim oblikom i okvirom prate uvjete vremena, pri čemu korijen imaju u etičkim normama.

Ovaj tekst sastoji se od dvaju osnovnih dijelova. U prvom dijelu raspravlja se o normama etike, a u drugom o etičkim načelima s gledišta islama kad je riječ o međunarodnim odnosima. Nastojali smo da rasprave budu primjenjive na aktuelni trenutak, a da nam pritom glavne reference ipak budu Kur'an, Poslanikov sunnet i životopis hazreti Alija.

1. Islamske etičke norme u međunarodnima odnosima

U etičke norme islama spada ona skupina temeljnih stavova i uvjerenja koje se ne može zanemariti i koji predstavljaju razlikovnu karakteristiku islama i muslimana, a čijim se previđanjem više ne bi moglo govoriti o djelovanju u skladu s jasnim islamskim naukom, već bi se, dapače, radilo o nečemu što je u koliziji s njim. Pojedina musliman i islamska vlast praktično su i zbiljski musliman i islamski onda kad postupaju shodno svom iskrenom uvjerenju i s krajnjom odanošću tim principima, ne dopuštajući pritom nikakva izvitoperena tumačenja, skretanja i popuštanja. U nastavku ćemo se pozabaviti određivanjem tih etičkih normi.

1. 1. Etičke norme islama

Jedan od najvažnijih ciljeva poslanstva Poslanika islama jeste usavršavanje i upotpunjavanje uzvišenih etičkih vrlina i vrijednosti, a sam Poslanik plemeniti to je i izričito kazao.¹ Određeno pitanje odnosno neki cilj mora biti iznimno važan kako bi zbog njega bio poslan

¹ "Poslan sam da upotpunim plemenitu ćud", i brojne druge slične predaje. Muhammed Bakir Medžlisi, *Biharul-Anvar*, Bejrut, Muasesetul-Vefa', 1989, sv. 16, str. 210 i 287; sv. 18, str. 269; sv. 21, str. 98; sv. 24, str. 292; sv. 51, str. 249; sv. 69, str. 370, 375, 386, 349, 405; sv. 70, str. 371 i 374; sv. 71, str. 373, 382, 391, 420; sv. 74, str. 286; sv. 77, str. 158; sv. 78, str. 245; Al-Muhadisun-Nuri, *Mustedrakul-Vesa'il*, Teheran, Ketabfuroushi-ye islami, 1961, sv. 11. str. 187.

Božiji poslanik. To mora biti nešto od suštinskog i životnog značaja za tadašnje i kasnija društva da bi Bog Svevišnji zarad toga slao ljudima Svoga poslanika. Svaki Božiji poslanik tokom svog poslanstva ulagao je krajnje napore i trud kako bi ostvario ciljeve zbog kojih je poslan, te ni u kakvim uvjetima i zarad bilo kakva interesa nije previđao svoju zadaću. Naime, kad tog cilja ne bi bilo, on ne bi niti bio poslan ljudima. Budući da je jedan od najvažnijih ciljeva poslaničke misije Poslanika islama bilo upotpunjavanje lijepog morala, Poslanik plemeniti cijeloga života ulagao je krajnje napore kako bi oživio i učvrstio etičke vrijednosti i nije ih zanemarivao, ma u kakvim uvjetima da se našao. Svi postupci i potezi Vjerovjesnika usmjereni ka napretku stanja muslimana bili su očito u okviru ovog uzvišenog cilja, dakle razvijanja plemenitog morala.

U muslimanskom prihvatanju svog Poslanika kao uzora posebno su važne dvije stvari. Prvo, to prihvatanje Poslanika kao uzora praktičan je i djelatan proces, i ne može se ozbiljiti kroz puku retoriku, verbalno manifestiranje i ponavljanje parola. Drugo, što je neko pitanje važnije i općenitije, veća je i važnost uzimanja Poslanika kao uzora te raste nužnost njegova oponašanja, budući da se Poslanik doživljava kao najljepši uzor. Rezultat ovih dviju premisa jeste taj da u pitanjima politike i vlasti, kao najvažnijim aspektima života zajednice, muslimani moraju praktično i istinski slijediti plemenitog Poslanika i uzimati ga kao svoj uzor i u pogledu ovih pitanja. S druge strane, časni Poslanik poslan je radi upotpunjenja lijepog morala. Bog Svevišnji osnažio je njegovu ukorijenjenost u etička načela, i upravo zato predstavlja ga kao uzvišeni uzor muslimanima. Prema tome, politika i vlast u političkoj misli islama ne mogu nego – teorijski, praktično i zakonski – biti vlast koja počiva na moralnosti, a cilj preuzimanja političke moći i vlasti u islamu ne smije biti ništa drugo nego uspostava božanskih vrijednosti i lijepog morala.

1. 2. Nužnost etičnosti muslimana u politici

U vezi s relativizmom etike i etičkih vrijednosti odveć se raspravljalo,² tako da ćemo se ovdje suzdržati od upuštanja u takvu tematiku. U ovoj

² Pogledati: Mevla Mahdi Naraqi, *‘Elm-e akhlaq-e islami* (prijevod djela *Džami’us-sa’dat*, Sayyed Džemaludin Mudžtebavi, Teheran 1987, Entesharat-e Hekmat, uvod prevoditelja str. 6–12; Mohammad Džavad Maghniye, *Falsafe-ye akhlaq dar islam*, Entesharat-e Badr, Teheran 1983, str. 31–58.

raspravi, pod pretpostavkom apsolutnosti etičkih vrijednosti, pokušat ćemo izložiti stav prema kojem je postupanje u skladu s etičkim imperativima islama obavezujuće na isti način kao i postupanje u skladu s vjerezakonom i propisima obredoslovlja. Jedan od dokaza nužnosti postupanja shodno etičkim imperativima islama, osobito u području politike, jeste to što je vezanost za etičke norme islama i postupanje po njima, kad je riječ o društvenom životu, također dio odnosno jedna razina ciljeva islama. Politička moć i vlast pritom su tek sredstvo, a sredstvo se zarad cilja može žrtvovati, dok je nedopustivo postupiti obratno. Bog Svevišnji kao jednu od dužnosti poštovanog Poslanika islama odredio je očišćenje naroda. Očišćenje naroda podrazumijeva njegov odgoj i napredak, što se postiže na način da lijep moral i sklonost ka dobrim djelima prevladaju kod ljudi i pređu im u naviku, kako bi oni ostvarili potpunost svoje ljudskosti i postigli sreću i na ovom i na budućem svijetu.³ Još jedan od ciljeva Božijih poslanika i nebeskih religija, pored poticanja ljudi ka potpunosti – iako je potpunost jedna od razina cilja – jeste osiguranje sreće na ovom i onom svijetu.⁴ U onoj mjeri u kojoj čovjek očisti svoju dušu te praktično manifestira etička načela i vrijednosti u svom individualnom i društvenom životu, u istoj mjeri ostvarit će sreću na ovom i onom svijetu. Prema tome, etiku i etičke vrijednosti u islamu može se tumačiti kao jednu od razina ili faza ka dosezanju cilja,⁵ jer cilj, s obzirom na snagu njegovih kvaliteta, posjeduje svoje razine. Kvalitet cilja zavisi od kapaciteta, sposobnosti i potencijala svakog pojedinca, tako da od ličnosti svakog čovjeka zavisi u kojoj će mjeri uspjeti manifestirati unutar sebe ove kriterije. Stupnjevost se ogleda i u tome što, koliko god od cilja da se ostvari, učinjena je poželjna stvar i može se govoriti o određenom postignuću. Ne znači, dakle, da sve dok ne ostvarimo cilj nismo postigli ništa korisno. Osnovni i glavni cilj ne može se previdjeti niti postupati suprotno njemu, jer to bi značilo dovođenje u pitanje samog svog bivanja muslimanom, svog *islamiyyeta*, tako da nijednom muslimanu ili islamskoj vlasti nije dozvoljeno da se okrene k onome što je etički pokuđeno, da nanese štetu onome što je

³ Sayyed Mohammad Hossein Tabatabai, *Tefsirul-Mizan*, Sayyed Mohammad Baqir Mousavi Tehrani, Teheran, Bonyad-e 'elmi va fekri Tabatabai, 1998, sv. 19, str. 535.

⁴ Khadže Nasiruddin Tusi, *Tehzibul-Ahkam*, Darul-kitabul-islamiyye, Teheran 1985, str. 80.

⁵ O ovom pitanju bit će više riječi u narednom poglavlju.

etička vrlina ili da se posluži lažima i smicalicama. Ukoliko su ozračje i uvjeti nezdravi i nemoralni, dozvoljeno se suzdržati od uplitanja u politiku, no ukoliko odluči da se upusti u politiku, islam mu ne dopušta da, u bilo kojem smislu, postupi nemoralno. Ne postupati suprotno usmjerenju cilja jeste racionalno i ljudsko načelo, a postupati suprotno njemu suštinski je i racionalno kvarno. Uspostava morala i etičkih vrijednosti jedan je od ciljeva objavljivanja islama i poslanja Božijeg vjerovjesnika. U bilo kojem vremenu i u bilo kakvim uvjetima ne smije se nanijeti šteta tom cilju.

Završna riječ u pogledu ove rasprave bila bi da muslimanske vlasti, bilo u unutarnjoj politici, bilo u vezi s pitanjem međunarodnih odnosa, moraju postupati u skladu s etikom, pri čemu ne smiju prihvatiti neetičke igrice drugih sudionika na međunarodnoj sceni, niti se povoditi za lažljivim i prijetvornim ponašanjem drugih. Naravno, u mnogim slučajevima muslimanski vladari i vlasti prinuđeni su s mukom podnositi nemoralno ponašanje drugih, kao što je to bio slučaj i s imamom Alijem, no oni, u mjeri koliko to ovisi od njih, ne smiju stvarati pretpostavke za nemoralno djelovanje drugih sudionika politike.

2. Odbacivanje primarnosti sile u međuljudskim odnosima

2. 1. Oprečnost sile s principima političke misli islama

Općenito se može kazati da se, zbog nekoliko razloga, islam protivi načelima nasilja i krvoprolića. Prije svega zato što je osnovni i najvažniji cilj političke moći i vlasti u političkoj filozofiji islama, šiizma napose, upućivanje, unapređivanje i uzdizanje ljudskih bića⁶, e kako bi ljudi ostvarili sreću i na ovom i na onom svijetu. Pitanje upućivanja ljudi jeste spoznajno pitanje i nema prostora za upotrebu sile u vezi s tim.

Drugo, politička misao islama jeste ukorijenjena u etiku i etičke vrijednosti,⁷ i njen cilj jeste ozbiljenje etičkih, ljudskih i božanskih vrijednosti u društvu. Upotreba sile neetička je stvar, a ideja čije ishodište i cilj počiva na etičkim vrijednostima ne smije do njihova ostvarenja

⁶ “Doista, nema obaveze na Imamu, osim onoga čime je zadužen od Gospodara svoga: prenijeti opomene, ustrajavati u davanju savjeta dobrog, oživljavati sunnet, izvršavati kazne nad onima koji ih zaslužuju i vraćati dobitke vlasnicima njihovim.”, *Nehdžul-belaga* (prijevod: Mehmedalija Hadžić i Rusmir Mahmutćehajić), IZ, Zagreb, 1994.

⁷ Pogledati raspravu o odanosti načelima etike i humanizma u istom ovom tekstu.

dolaziti služeći se nemoralnim metodama.

Treće, najočitija karakteristika političke misli islama jeste i najvažniji cilj na političkoj sceni – ozbiljenje pravde⁸ i pravičnosti:⁹ ostvarenje da dva važna cilja ovisi od ljudi koji čine društvo. Ljudi trebaju željeti pravdu, da se trude na tom putu, e kako bi je i dobili. Ukoliko ljudi, iz nekog razloga, ne žele pravdu, ne može ih se prisiliti da se trude kako bi je ostvarili i uspostavili među sobom. Osim toga, sama sklonost ka nasilju suprotna je načelu pravičnosti i smatra se nevaljalštinom (*fesad*). Imam Ali smatra kako je posezanje za nasiljem, čak i ako bi bilo zarad pravde i dobra, opet neka vrsta nevaljalštine,¹⁰ jer ljudi sami, na osnovu vlastite spoznaje, moraju željeti pravdu.

Četvrti razlog jeste taj što politička moć i vlast u islamu nisu cilj nego sredstvo. Najvažnija osovina islamske političke misli nije politička moć nego istina i pravda, a politička moć smatra se sredstvom za ostvarenje tih ciljeva.¹¹ Prema tome, politička moć i vlast sami po sebi nemaju nikakve vrijednosti, te ukoliko ostvarenje istine, pravde i božanskih i ljudskih etičkih vrijednosti posredstvom vlasti nije moguće, onda i ne postoji nikakva težnja da se ona preuzme.¹²

2. 2. Rat i džihad u Kur'anu

Moguće da se postavi pitanje da ako je islam već toliko suprotstavljen nasilju, otkud onda u Kur'anu ajeti o ratu i džihadu, i zašto neki od

⁸ Vidjeti sure: *An-Nisa'*, 58, *An-Nahl*, 90, *Ma'ida*, 8, *Aš-Šura*, 15; također: Abdulkerim ibn Muhammed Jahja Qazvini, *Baqa va zaval-e dovlat dar kalem-e siyai Amiri mu'menan*, Qom 1993, str. 97, 98, 100, 112, 125.; Džemaluddin Mohammad Khansari, *Šarh-i Garaul-hekam va Daurul-kelam*, uvod Mir Dželaluddin Hosseyini Armavi, Entesharat-e Daneshgah-e Tehran, Tehran 1981, sv. 1, str. 11, 104, 198, 216, sv. 2, str. 30 i 90, sv. 3, str. 205, 374, 420.

⁹ Pogledati: Džemaluddin Mohammad Khansari, *Ibid*, sv. 3, str. 239, sv. 5, str. 153, 168, 338; *Nehdžul-belaga*, govori 87, 216, 72, izreka 125.

¹⁰ Kad, zbog izostanka saradnje naroda, nije uspijevao provesti željene reforme, hazreti Ali je rekao: "Znam kako bih vas mogao popraviti, i znam da su sila i sablja jedino što vas može popraviti, ali neću zarad popravljanja vas dopustiti sebi da počinem bilo kakvu nevaljalštinu.", Muhammed ibn Muhammed ibn Nu'man, *Aš-Šejkh Al-Mufid*, *Al-Džemil*, Bejrut, Darul-Mufid 1993, str. 272–273, 281; *Nehdžul-belaga*, Govor 224.

¹¹ *Nehdžul-belaga*, Govor 3, Govor 33, Govor 131 i Govor 205.

¹² Dželaluddin Abdurrahman Suyuti, *Al-Inqan fi 'Ulumul-Qur'an*, perzijski prijevod: Sayyed Mahdi Haeri Qazvini, Entesharat-e amir kabir, Tehran 1984, sv. 2, str. 103.

tih ajeta podstrekavaju muslimane na rat i džihad? U odgovoru ćemo se pozbaviiti pojašnjavanjem tih ajeta, kako bismo rasvijetlili pitanje poticanja muslimana na rat od strane Kur'ana.

Jednom uopćenom analizom, sve kur'anske ajete o ratu i džihadu možemo podijeliti u tri grupe. U prvu grupu spadaju ajeti koji uokviruju džihad određenim uvjetima i zaokružuju ga određenim ograničenjima, poput zabrane muslimanima da prvi započiju rat, zabrane činjenja ratnih zločina, nužnosti poštivanja etike i ljudskih prava, dopuštenja da se odgovori istom mjerom, ali ne i preko toga, i slično.

Drugu grupu činili bi ajeti koji u općenitom smislu pozivaju i podstiču muslimane na rat i džihad, no, shodno kur'anskim znanostima,¹³ ovi ajeti ograničeni su ograničenjima spomenutim u prvoj skupini ajeta. Treća skupina obuhvata ajete koji objašnjavaju ratno stanje ili rasvijetljavaju neka pitanja rata i džihada te dobiti nakon njega. A sada ćemo napraviti općeniti pregled takvih ajeta.

A. Ajeti koji se tiču uvjeta i ograničenja

Ajet 60. sure *Al-Anfal* kaže da se protiv neprijatelja treba pripremiti svu snagu koju se može, te da sebe valja opremiti tako da se neprijatelja zaplaši.¹⁴ Naredni ajet naređuje da se, ukoliko neprijatelj pokaže sklonost ka sklapanju mira, mir i prihvati.¹⁵ Dakle, prvi ajet samo insistira na potrebi za naoružavanjem radi zaplašivanja neprijatelja, isključivo zato kako bi ga se odvrtilo od sebe i postiglo ravnotežu snaga. Odmah potom izričito se napominje da mir nužno ima prioritet. Sljedeći ajet govori o tome da ukoliko se neprijatelj pokuša poslužiti prevarom, treba se uzdati u Boga,¹⁶ Koji će te pomoći posredstvom vjernika,¹⁷ koji su ti bliski i čija je srca Bog sjedinio.¹⁸ Iz ovih nekoliko ajeta jasno je da se

¹³ Dželaluddin Abdurrahman Suyuti, *Al-Inqan fi 'Ulumul-Qur'an*, perzijski prijevod: Sayyed Mahdi Haeri Qazvini, Entesharat-e amir kabir, Tehran 1984, sv. 2, str. 103.

¹⁴ I protiv njih pripremite koliko god možete snage i konja za boj, da biste time zaplašili Allahove i vaše neprijatelje, i druge osim njih – vi ih ne poznajete, Allah ih zna. (*Al-Anfal*, 60)

¹⁵ "Ako oni budu skloni miru, budi i ti sklon i pouzdaj se u Allaha, jer On, uistinu, sve čuje i sve zna". (*Al-Anfal*, 61).

¹⁶ "A ako htjednu da te prevare – pa, tebi je doista dovoljan Allah..." (*Al-Anfal*, 62).

¹⁷ "...On te podržava svojom pomoći i vjericima..." (*Al-Anfal*, 62).

¹⁸ "...i On je sjedinio srca njihova". (*Al-Anfal*, 63).

ne radi ni o kakvom podstrekivanju na rat i započinjanje rata. Radi se o pripremama za odbranu i, u narednom koraku, o poticanju i hrabrenju vjernika da se bore, nađu li se izloženi napadu neprijatelja.

U drugim kur'anskim ajetima dopušta se odbrambeni rat onima kojima je rat nametnut, koji su izloženi tlačenju i nepravedno protjerani iz svoga grada i zemlje. To su oni kojima je njihova vjera bila jedini grijeh i koji su uskraćeni za prirodno pravo na slobodu uvjerenja.¹⁹ Osnova ovih ajeta, opet, jeste odbrana prirodnog prava, pri čemu im drugi fizički uskraćuju to pravo, izlažu ih napadima i uznemiravanjima, te Bog Svevišnji dopušta muslimanima da se brane. Muhammed Abduhu smatra kako džihad, posebno ubijanje – za razliku od onoga što neki misle – nije jedan od temelja vjere islama niti njenih ciljeva te su džihadu i krvoproliću muslimani u rano doba islama pribjegavali isključivo u svrhe samoodbrane, kako bi zaštitili svoju vjeru.²⁰ I Muhammed Immare drži kako rat i džihad nisu nešto što u islamu ima status vjerskog načela, odnosno u najranije doba prihvatanja i širenja islama nisu primijenjivani borba i nasilje, te smatra kako se ovi ajeti tiču političkih i imovinskih pitanja, budući da su idolopoklonici bili protjerali muslimane iz Mekke i podvrgli ih tlačenju, pa je upravo to protjerivanje bilo razlogom da se dopusti odbrambeni rat.²¹

Jedan kur'anski ajet kaže muslimanima da se bore protiv onih koji otpočinju sukob s njima, ali neka oni sami ne budu nasilnici, jer Bog ne voli nasilnike.²² Općenito, iz citiranog ajeta može se izvesti nekoliko načela, i to da rat smije imati samo odbrambeni karakter i biti vođen s namjerom odbrane vjere Božije, te da nije dopušten rat koji bi bio inspiriran bilo kakvim drugim razlozima, poput ekonomskih, političkih, finansijskih, nacionalnih... Takvo ograničenje pokazatelj je da se islam suštinski protivi ratu.

Drugo, kaže se da se ratovati može samo protiv onih koji se bore

¹⁹ Dopusća se odbrana onima koje drugi napadnu, zato što im se nasilje čini – A Allah je, doista, kadar da im pomogne –, onima koji su, ni krivi ni dužni, iz zavičaja svoga prognani samo zato što su govorili: "Gospodar naš je Allah!" (*Al-Hadždž*, 39-40)

²⁰ Muhammed 'Abduhu, *Al-'Imalul-Kamile*, priredio: Muhammed 'Immare, Bejrut 1972, sv. 2, str. 733.

²¹ Muhammed 'Immare, *Islam va džang va džihad*, perzijski prijevod: Muhammed Felahi, Nashr-e Ehsan, Teheran, 2004, str. 32.

²² "I borite se na Allahovu putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinjite borbu! Allah doista ne voli one koji zapodijevaju kavgu". (*Al-Baqara*, 190).

protiv vas, čime ovaj ajet poručuje kako je muslimanima započinjanje rata zabranjeno. Treće, ukoliko je neprijatelj otpočeo rat protiv vas i vi ratujete s odbrambenim namjerama, granice se ne smije prekoračivati i neprijatelju se, čak ni tokom ratnih sukoba, ne smije nanositi nepravda. Neki učenjaci smatraju kako kloniti se nepravde ovdje znači čvrsto se držati etičkih načela, odnosno držati se onoga što se danas naziva poštivanjem ljudskih prava, a u praksi bi to značilo da je zabranjeno biti nasilan prema zarobljenicima, ranjenicima, ženama i djeci, da se ne smije trovati niti uništavati voda i hrana i sl.²³ Neki, opet, smatraju kako “ne biti nepravedan” znači nipošto prvi ne započinjati rat.²⁴

Četvrto, rečenica “i nipošto ne budite od nasilnika”, budući da “Bog ne voli nasilnike”, predstavlja odvracanje od bilo kakve vrste tlačenja i nepravde, tako da znači i zabranu da se započinje rat i zabrana bilo kakva prekoračenja propisa ratovanja.

Nakon spomenutih uvjeta i ograničenja, kaže se da se neprijatelja ubija gdje god da ga se nađe i da ga se protjeruje otud otkud su oni vas istjerali, dakle iz Mekke, uz napomenu da je smutnja gora od ubistva.²⁵ Ovdje se radi o tome da se želi reći kako ih (neprijatelje) treba ubijati gdje god se nađu zato što oni vas ubijaju gdje god vas nađu, a protjerajte ih zato što su oni vas protjerali. Ono što je u vezi s ovim ajetom zanimljivo jeste da se muslimanima progon i protjerivanje neprijatelja ne dopušta u aposlutnom obliku, nego se kaže da ih protjeraju samo otud odakle su oni sami prognani.

Iz nastavka citiranog ajeta biva jasnim razlog propisivanja ovakvih postupaka, jer radi se o tome da je smutnja (*fitna*) kojom se neprijatelj bavi gora od ubijanja. Pod smutnjom se ovdje misli na hapšenja, utamničenja, zlopačenja i protjerivanja muslimana iz njihova zavičaja, pokretanje rata protiv muslimana i pokolj nad njima, što su idolopoklonici iz Mekke činili muslimanima,²⁶ da bi sljedeći ajet kazao da

²³ Mohammad Rašid Reza, *Tefsirul-Menar*, Darul-Ma'rifet, Bejrut, sv. 2, str. 20, sv. 9, str. 666.

²⁴ Ebul-Fadl Ibnul-Hasan Ibn Al-Tabrisi, *Medžmu'ul-Beyan*, Mektebetul-ajatollah Mer'aši Neždefi, Qom, 1403, sv. 1, str. 284.

²⁵ “I napadajte takve gdje god ih sretete i progonite ih odande odakle su oni vas prognali. A zlostavljanje je teže od ubijanja!” (*Al-Baqara*, 191).

²⁶ Mohammad Rašid Reza, *Ibid*, sv. 2, str. 209; Sayyed Mohammad Hossein Tabatabai, *Ibid*, sv. 2, str. 61; Akbar Hašemi Rasfandžani, *Tefsir-e rahnama*, Daftar-e tablighat-e islami Hoze Ilmiyye, Qom, 1993, sv. 1, str. 476.

ukoliko neprijatelj odustane od rata, i vi odustanite od rata,²⁷ no ukoliko nastave s ratom, onda se borite dok smutnje ne nestane,²⁸ znači sve dok ne prestanu hapšenja, zatvaranja, zlopaćenja i ubijanja muslimana, da bi se odmah potom ponovo istaklo da ukoliko se okane smutnje, dakle mučenja i ubijanja, i vi odmah prestanite boriti se protiv njih,²⁹ inače biste se nepravедno ponijeli. Dakle, da je rat okončan, smatra se ukoliko neprijatelji prestanu zlopatiti i ubijati muslimane, izuzev ako ne bude preostalo onih koji nastavljaju s represijom i tlačenjem, jer se takvima treba suprotstaviti. Ukoliko neko ustvrdi kako smutnja (*fitna*) u ovom ajetu ima općenit karakter i kako se želi reći da treba ratovati sve dok smutnje ne nestane u cijelom svijetu, takvo je tumačenje pogrešno.³⁰ Naime, sadržaj narednog ajeta dopušta rat u slučaju izloženosti neprijateljskom napadu, a u nastavku ajeta insistira se na tome da na napad treba uzvratiti, ali se ističe da muslimani ne smiju prekoračivati granice i da ne smiju činiti nikakvo nasilje izuzev odgovora na nasilje kojem su sami izloženi.³¹

U ovom ajetu također se iznose tri imperativa: prvo, zabranjuje se muslimanima da započinju ratne sukobe; drugo, obavezuje ih se da se u rat upuštaju samo ukoliko je to nužno i nemoguće izbjeći; treće, naređuje im se da se drže granica i klone nepravde. Časni Kur'an naređuje muslimanima da se bore protiv onih koji ratuju protiv njih i ispoljavaju mržnju, ali da nipošto ne krše jasno određene granice i propise.³² Dakle, nema pretjerivanja niti u borbi protiv neprijatelja koji je sam potakao rat.

²⁷ "A ako se prođu – pa, Allah zaista prašta i samilostan je". (*Al-Baqara*, 192)

²⁸ "I borite se protiv njih sve dok mnogoboštva nestane i dok se Allahova vjera slobodno ispovjedati ne mogne". (*Al-Baqara*, 193).

²⁹ "Pa ako se okane, onda neprijateljstvo prestaje, jedino protiv nasilnika ostaje". (*Al-Baqara*, 193)

³⁰ Nematullah Salehi Nedžefabadi, *Džihad dar Islam*, Nash-e Ney, Teheran, 2003, str. 17.

³¹ "Onima koji vas napadnu uzvratite istom mjerom, i Allaha se bojte, i znajte da je Allah na strani onih koji se grijeha klone". (*Al-Baqara*, 194). Ovaj ajet odnosi se na dešavanja godinu dana nakon mirovnog sporazuma na Hudejbiji, kad je Poslanik, s. a. v. a. s., sa skupinom muslimana pošao obaviti hadž, a mekkanski idolopoklonici, premda se radilo o mjesecu zul-kade, jednom od "zabranjenih" mjeseci, namjeravali su vojno napasti muslimane.

³² "I borite se na Allahovu putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinite borbu! Allah doista ne voli one koji zapodijevaju kavgu". (*Al-Baqara*, 190)

B. Ajeti apsolutnog značenja

Kur'anski ajeti apsolutnog značenja u pogledu rata i džihada jesu ajeti koji muslimane pozivaju u džihad bez ikakvih uvjetovanja i ograničenja. U vezi s ovim ajetima valja napomenuti dvije stvari. Prvo, kad se u kur'anskim naukama govori o "apsolutnom i ograničenom", apsolutni ajeti podređeni su onim ograničavajućim, te ih treba tumačiti i prihvatati u skladu s ograničenjima i uvjetima koje propisuju ograničavajući ajeti.³³

Drugo, svaki od ovakvih ajeta, u skladu s redoslijedom i povodima njihove objave, tiče se određene konkretne situacije ili potiče vjernike da čine neko djelo uvjeti kojega su već definirani i određeni ranijim ajetima.

C. Objašnjavajući ajeti

U treću skupinu spadaju ajeti koji se bave objašnjavanjem različitih aspekata džihada ili ukazuju na nagrade koje očekuju mudžahide ili šehide. Ovi ajeti ne pozivaju direktno na džihad, nego rasvjetljavaju različite njegove strane. Naime, džihad je određen zakonima i uvjetima koje propisuju ograničavajući ajeti.

2. 3. Odbacivanje valjanosti nasilja u sunnetu i Poslanikovu životopisu

Sunnet Poslanika islama tokom cijele njegove vladavine u Medini, osobito u njegovu odnosu prema oponentima i neprijateljima, odlikovao se blagošću i miroljubivošću. Njegovo ophođenje prema različitim židovskim plemenima u okolini Medine temeljilo se na sporazumijevanju, dogovaranju i dijalogu, a u periodima nesporazuma i krize nastojao je riješiti probleme bez pribjegavanja nasilju.³⁴ I prema idolopoklonicima i nevjernicima Poslanik islama zauzimao je isključivo odbrambeni stav,³⁵ a onda kad bi ostvario prevlast nad svojim neprijateljima, njegovi metodi

³³ Dželaluddin Abdurrahman Sujuti, *Ibid*, sv. 2, str. 103.

³⁴ Za detaljnije informacije o Poslanikovom odnosu prema medinskim Židovima pogledati u: Ali Akbar Alikhani, "Ta'amol-e dolat-e nabavi ba Yahudiyān", u: Ali Akbar Alikhani i saradnici, *Siyasat-e nabavi*, Pažuheškade-ye mota'leat-e farhangi va adžetmai vezarat-e 'ulum, Teheran, 2007, str. 269–293.

³⁵ Detaljnije o Poslanikovim borbama protiv mnogobožaca i nevjernika u "Analiza ratova plemenitog Poslanika protiv nevjernika", Ali Akbar Alikhani i saradnici, *Ibid*, str. 487–504.

bili su praštanje, prelazak preko grešaka, tolerancija i blagost.³⁶

Šiiti smatraju kako je, shodno različitim racionalnim, tradicijskim i društveno-političkim dokazima i razlozima, hazreti Ali trebao nakon Poslanika preuzeti vlast, vođstvo i političku moć u muslimanskom društvu.³⁷ On je, međutim, zanemario vlastito pravo i nije koristio privilegije koje su mu pripadale. Kao jednu od najvažnijih zadaća pozicije vođe hazreti Ali spominje suzdržavanje od nasilja i krvoprolića u zajednici.³⁸ Tokom svoje vladavine, hazreti Ali snažno se klonio nasilja i krvoprolića, i takvo što naprosto je bilo nespojivo s njegovim načinom vladanja. Naime, cilj vlasti i političke moći za njega bila je izgradnja društvenog i političkog sistema u kojem će se zakoni pravedno provoditi i u kojem će onaj slabi, bez vlastitog ponižavanja, moći uzeti svoje pravo od jakoga.³⁹ Uspostava takvog društva moguća je kroz sigurnost i mir, a ne posredstvom nasilja i krvoprolića. On svome sinu imam Hasanu, zato, kaže: "Nikad nikoga ne pozivaj na borbu!",⁴⁰ a svome namjesniku u Egiptu piše: "Ne odbacuj nipošto nagodbu na koju te poziva neprijatelj tvoj, u kojoj je zadovoljstvo Božije, jer u miru je doista otpočinak za vojsku tvoju, rasterećenje tvoje od briga i sigurnost za zemlju tvoju."⁴¹

Za svoje vladavine hazreti Ali nije otpočeo nijedan rat niti sukob. U Bici oko deve te bitkama na Sifinu i Nehrevanu, nakon neuspjelih pregovora i pokušaja pomirenja dviju vojski napokon su stale jedna spram druge, a hazreti Ali je i tada uložio posljednje napore ne bi li spriječio rat te je, nekoliko minuta prije nego što će vojske krenuti jedna na drugu, suprotstavljenu stranu pozvao na mir i pregovore.⁴² U više navrata dešavalo se da neprijatelju pošalje primjerak Kur'ana ili bi poslao nekoga da na bojištu visoko podigne Kur'an i pozove

³⁶ Više informacija u Tevvekul Habibzade, "Džang, sulh va huquq-e bashardustane dar sirat-e nabavi", i Mohammad Mahdi Kariminiya, "Sirat-e mosalamatamiz Peyambar ba gheyremosalmanan", u: Ali Akbar Alikhani i saradnici, Ibid, str. 419–445, 457–480.

³⁷ Ibn 'Asakir, *Al-Imam 'Ali ibn Ebu Talib*, Al-Mektebetul-basiret, Bejrut, 1967, str. 18.

³⁸ Ibid, str. 92.

³⁹ *Nehdžul-belaga*, Pismo 53.

⁴⁰ Abbas Mahmud Al-'Uqad, 'Abqaritul-Imam Ali, *Al-Mektebetul-'asriyye*, Bejrut, 1967, str. 18.

⁴¹ *Nehdžul-belaga*, Pismo 53.

⁴² Sabit Ibnul-Dževzi, *Tezkiratul-khavas*, Mektebetun-nebeyyi hadisiyye, Teheran, str. 69.

suprotstavljene strane da se u vezi s presudom obrate Božijoj Knjizi. Ukoliko ni ti pokušaji ne bi urodili plodom, opet nikad nije prvi započinjao borbu i čekao bi da neprijatelj navali na njega.⁴³ Posebna osjetljivost hazreti Alija spram svetosti ljudske krvi i odbojnost prema krvoproliću odlično se manifestiraju u njegovu pismu namjesniku u Egiptu, gdje on, nedvosmisleno i izričito, nepravedno prolijevanje krvi smatra najvećim grijehom te ukazuje na brojne negativne posljedice krvoprolića s političkog, društvenog i vjerskog aspekta, te krvoproliće smatra uzrokom slabljenja političke moći i vlasti.⁴⁴

Dovde smo nastojali rasvijetliti suštinsku opozitnost islama ka principu nasilja, pri čemu se podrazumijevaju i pitanja unutrašnje politike i problemi međunarodnih odnosa. Ovo važno načelo zatvara put primjeni sile pri bilo kakvu sporu s drugima.

3. Pridržavanje ugovora i sporazuma

3. 1. Društveno-politička važnost sporazuma

Pridržavati se ugovora i sporazuma spada među bitne etičke imperative i ima poseban položaj i važnost kad je riječ o političkim i međunarodnim pitanjima. Vladarima i posjednicima političke moći veoma je teško pridržavati se striktno ugovora i sporazuma za koje osjete da predstavljaju neku vrstu pritiska i ograničenja. Vrlo je vjerovatno da će vladar, ukoliko osjeti da bi neki ugovor ili sporazum koji je sklopio mogao ugroziti njegove interese, prekršiti taj ugovor, a onda će pronalaziti kojekakve izgovore i opravdanja za takav svoj postupak, naročito ukoliko se radi o ugovoru ili sporazumu sklopljenim s neprijateljem.

Pojmovi *ugovor* i *sporazum*, u različitim kontekstima, u Kur'anu se spominju pedeset puta⁴⁵ i tretiraju različita pitanja koja se tiču ugovora i sporazuma u individualnom i društvenom životu, a, naravno, veliki i

⁴³ Ebu Hasan Ali Hussein Al-Mas'udi, *Merudžul-zeheb*, Šerkate entešarat-e 'elmi va farhangi, Teheran 1991, sv. 1, str. 763; Ahmed ibn Ebu Yaqub, *Tarikhul-Yaqubi*, Dari Sadir, Bejrut, sv. 2, str. 94 i 182; Nasr ibn Muzahim Munqari, *Peykar-e Siffin*, Šerkate entešarat-e 'elmi va farhangi, Teheran 1991, str. 75, 207, 255, 432, 530; Muhammed ibn Muhammed ibn Nu'man Šejhul-Mufid, *Al-Jamal*, str. 339; Muhammed ibn Džerir Al-Taberi, *Tarikhut-Taberi*, Muaseatul-'ilmiul-matbu'at, Bejrut, 1879, str. 517–520.

⁴⁴ *Nehdžul-belaga*, Pismo 53.

⁴⁵ Muhammed Fuad 'Abdul-Baqi, *Al-Mu'ajamul-mefrus li-lifazul-Qur'anul-Kerim*, Isma'iliyan, Teheran, 1983, str. 492.

važan dio njih tiče se sporazuma i ugovora u vezi s društveno-političkim pitanjima. Da se jasno dokazati da Kur'an časni insistira na poštivanju i nepovredivosti ugovora i sporazuma⁴⁶ te svako njihovo kršenje smatra zlom i grijehom.⁴⁷

Stavovi hazreti Alija u pogledu ugovora i sporazuma jesu kako je to nešto što je zajedničko i spaja sve ljude, bez obzira na njihovu pripadnost određenoj religiji, narodu ili naciji, da svi ljudi moraju biti vjerni sporazumima i ugovorima kojima su se obavezali te da u tome leži jamstvo opastanka ljudske vrste. On tim osloncem opstanka i međusobnih veza, dakle, smatra upravo sporazume i ugovore, koje je Bog Svevišnji učinio nepovredivima i u kojima je sigurnost i mir za svako društvo. Hazreti Ali se silno trudio da ti temelji opstanka ljudskih zajednica budu nepovredivi i da ih zaštiti od narušavanja, te je u tu svrhu bio spreman žrtvovati čak i vlastitu vlast i političku moć, kako bi ljudi imali makar nešto u što se mogu pouzdati kao u jamca svoje sigurnosti i mira.⁴⁸

3. 2. Poštivanje ugovora u svakoj situaciji i spram svakoga

Shodno islamskom nauku, uvijek, pa i kad se radi o pitanjima politike i međunarodnog poretka, u bilo kakvim uvjetima, treba biti vjeran postignutim ugovorima i sporazumima i nipošto ih nije dopušteno kršiti, izuzev ukoliko ugovor ne bude prekršen od suprotne strane ili ukoliko suprotna strana ne prekrši neke odredbe ugovore i time poništi valjanost sporazuma uopće. Ne može se naći nijedan kur'anski ajet ili jedan primjer iz života Poslanika i hazreti Alija kojim se dopušta kršenje ugovora.

Hazreti Ali drži kako vladar koji je s neprijateljem sklopio kakav ugo-

⁴⁶ Naprimjer, pogledati: I ispunjavajte obaveze na koje ste se Allahovim imenom obavezali (*An-Nahl*, 91); Mnogobošcima s kojima imate zaključene ugovore koje oni nisu ni u čemu povrijedili, niti su ikoga protiv vas pomagali, ispunite ugovore do ugovorenog roka. (*At-Tawba*, 4); Samo onoga ko obavezu svoju ispuni i grijeha se kloni Allah voli. (*Ali Imran*, 76); I ispunjavajte obavezu, jer će se za obavezu, zaista, odgovarati. (*Al-Isra'*, 34); ...i koji o povjerenim im amanetima i obavezama svojim brigu brinu... (*Al-Mu'minun*, 8).

⁴⁷ ...oni s kojima ti ugovor sklapaš, pa oni svaki put, ne bojeći se posljedica, krše ugovor svoj. (*Al-Anfal*, 56); Oni koji obavezu svoju prema Allahu i zakletve svoje zamjenjuju nečim što malo vrijedi – na onom svijetu nikakva dobra neće imati... (*Ali Imran*, 77).

⁴⁸ *Nehdžul-belaga*, Pismo 53.

vor, ili na osnovu postojećeg sporazuma nešto obećao, mora to i izvršiti, pa čak ukoliko će to predstavljati žrtvu po njega samoga i nanijeti mu štetu. Dakle, nikad i nipošto nije dozvoljeno iznevjeriti ili zloupotrijebiti sporazum postignut s neprijateljem. Bog Svevišnji ugovor i sporazume učinio je sredstvom Svoje milosti prema Božijim robovima te je svima stavio u obavezu da ih poštuju. Bog Svevišnji ugovore i sporazume učinio je nepovredivim temeljima, kako bi pod okriljem njihove nepovredivosti ljudi mogli ostvariti sigurnost i mir. Stoga se sporazumi ne smiju kršiti niti ih se smije izvrđavati, zanemarivati i previđati. Zato hazreti Ali savjetuje svome namjesniku u Egiptu da prije sklapanja bilo kakva ugovora dobro prouči sve njegove aspekte i porazmisli o njima, kako ne bi sklopio sporazum koji će biti na njegovu štetu. No, također mu kaže da ukoliko nakon potpisivanja ugovora shvati da je ugovor štetan po njega i da će mu donijeti probleme, dužan je pridržavati ga se i ne smije ga kršiti, jer je podnošenje nedaća bolje nego kršenje potpisanog ugovora koje neizbježno povlači za sobom Božiju kaznu.⁴⁹

Rečeni savjeti hazreti Alija u vezi s ugovorima i sporazumima odnose se i na sporazume s neprijateljima, pa čak i s neprijateljima s kojima se u ratu. To, dakle, podrazumijeva i najgore zamislive uvjete, tako da je i u najtežim uvjetima obaveza držati se ugovora, a njegovo kršenje, u bilo kojem obliku i s bilo kakvim povodom, smatra se nedopuštenim. Tako nije ostavljen nikakav izgovor za kršenje, nepoštovanje ili zloupotrebu i zanemarivanje sklopljenih ugovora i sporazuma.

Tokom Bitke na Sifnu, hazreti Ali u trenucima kad je bio nadomak pobjede od strane nekih svojih ljudi bio je prisiljen da obustavi sukob i obeća primirje.⁵⁰ Ovi su ubrzo uvidjeli da su napravili veliku grešku i time nanijeli muslimanima znatnu štetu. Stoga su došli hazreti Aliju, i kajući se zbog svoje nepromišljenosti koja je donijela štetne posljedice, tražili od njega da prekrši ugovor i opet otpočne bitku protiv Muavije. Hazreti Ali odgovorio im je da ih je na vrijeme pokušavao uvjeriti u neopravdanost njihova traženja i ukazati im na štetne posljedice toga, ali ga nisu poslušali, i da on nipošto nije spreman pogaziti svoju riječ i prekršiti postignuti sporazum. Tom prilikom rekao im je: "Zar

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Nasr ibn Muzahim Munqari, Ibid, str. 661–668; Muhammed ibn Džerir Al-Taberi, Ibid, sv. 4, str. 34; Ebu Hasan Ali Hussein Al-Mas'udi, Ibid, sv. 2, str. 289–391; Šihabuddin Ahmed Neviri, Nihayetul-irab, Entesarat-e Amir Kabir, Teheran, 1985, str. 197.

da pogazim riječ koju sam dao i prekršim svoje obećanje?!⁵¹ Zar Bog Svevišnji nije rekao: *I ispunjavajte obaveze na koje ste se Allahovim imenom obavezali i ne kršite zakletve kad ste ih tvrdo dali, a Allaha kao jamca sebi uzeli, jer Allah zna ono što radite!*⁵²

4. Principi islamske etike u međunarodnim odnosima

Principe islamske etike u međunarodnim odnosima da se promatrati i tumačiti u skladu s tri pretpostavljene situacije. Prva jeste normalna situacija, ona u kojoj narod i zemlje žive bez bilo kakve krize ili osobite situacije u međusobnim odnosima, druga je situacija “hladnog rata” u kojoj dominiraju uvjeti nesigurnosti i međusobnog neprijateljstva, a treća situacija jeste ratno stanje, pri čemu su dvije zemlje i fizički sukobljene. U nastavku teksta razmotrit ćemo principe islamske etike u sve tri navedene situacije.

4. 1. Etika u normalnim uvjetima

4. 1. 1. Međusobno poštovanje

Kur’anski ajeti ukazuju da je Bog Svevišnji stvorio u suštini plemenito biće pod imenom čovjek,⁵³ kojemu je ta plemenitost, bez obzira na njegovu rasu, vjeru, stavove... po biti prirodjena i nepovrediva je u bilo kakvim uvjetima.⁵⁴ Ustajanje Plemenitog poslanika u znak poštovanja prema sahrani nekog Židova, uz objašnjenje da je i dotični posjedovao ljudsku dušu,⁵⁵ pokazuje da udahnuće Božijeg duha u čovjeka⁵⁶ daje ljudskom biću izvanredan i uzvišen položaj, koji je, prema tumačenju Ibn Arebija, jednak čovjekovoj – pa i onog umrlog Židova, jer po svojoj biti svaki čovjek posjeduje od božanskog duha čime se, u ovom smislu,

⁵¹ Nasr Ibn Muzahim Munqari, Ibid, str. 717.

⁵² *An-Nahl*, 91.

⁵³ “Mi smo sinove Ademove, doista, odlikovali: dali smo im da kopnom i morem putuju, i opskrbili ih ukusnim jelima, i dali im velike prednosti nad mnogima koje smo stvorili”. (*Al-Isra*, 70).

⁵⁴ Pogledati: Ali Akbar Alikhani, “Keramat-e enasani va khoshounat dar islam”, Pa-žuhešname-ye ‘ulum-e islami, broj 3, Teheran, 2006, str. 100–106.

⁵⁵ Ebu Abdullah Muhammed ibn Ismail ibn Ibrahim Al-Bukhari, *Sahih*, Darul-fekr, Bejrut, 1420, sv. 1, str. 210.

⁵⁶ “...i kad mu dam lik i u nj udahnem duh, vi mu se poklonite!” (*Al-Hidžr*, 29)

dokazuje jednakost ljudskih duša.⁵⁷ Prije međusobnog razumijevanja, saradnje, postizanja dogovora i sklapanja sporazuma između ljudi, međusobno poštovanje na razini svakodnevnih odnosa jeste temeljno racionalno i islamsko načelo.

Samo u pismu hazreti Alija Maliku Aštaru postoji trideset rečenica koje se tiču svih ljudi bez obzira na naciju, rasu, društvenu klasu ili vjeru. U hazreti Alijevoj oporuci termin *nas* –“ljudi” srećemo devet puta, *ra'iyat* u značenju “građanin” trinaest, *'ame* u značenju “svi” tri, *kulli amrin* u značenju “svi ljudi” dva puta, *'ibadullahi* u značenju “Božiji robovi” u jednom slučaju i jedanput, posve izričito, srećemo i izraz *neziru leke fil-khalq* u značenju “istovrsni po stvaranju”.⁵⁸ Ono što je u ovom slučaju važno jeste da kada hazreti Ali govori o nemuslimanima kao pripadnicima ljudskoga roda, on to pitanje ne posmatra samo kroz prizmu poštivanja njihovih prava i obaveze ispunjavanja ugovora s njima. Naime, poštivati njihova prava i ugovore s njima svakako spada u skupinu obaveza koje se obavezno moraju ispunjavati. Ljudska prava u islamu podrazumijevaju pitanje odnosa čovjeka prema drugom čovjeku, no ono o čemu hazreti Ali u ovom slučaju govori jeste uviđanje vrijednosti ljudskog bića kao takvog. On islamskom vladaru savjetuje da kao vrhovni poglavar i posjednik najviše političke moći bude svjestan toga da sama činjenica kako neko jeste čovjek mora biti dovoljna da budeš blagonaklon i plemenit prema njemu, da ga držiš dostojnim svakog poštovanja i pridaješ mu veliku vrijednost te da se prema njemu nipošto ne odnosiš s ohološću koja proizlazi iz tvoje moći nad njim.⁵⁹

Postoje brojni i opetovani slučajevi iz života plemenitog Poslanika i prvaka Ehli-bejta, koji pokazuju da je svaki čovjek dostojan poštovanja te da se ljudi moraju međusobno poštovati i biti blagonakloni jedni prema drugima bez obzira na rasu, rod, vjeru i slične razlike među njima.⁶⁰ Prema tome, današnje načelo međunarodnih osnova zasnovanih na međusobnom poštivanju među ljudima ustvari je jedan od temeljnih islamskih principa.

⁵⁷ Muhyiddin Ibn Arebi, *Futuhatul-Mekiyye*, Darus-Sadir, Bejrut, sv. 1, str. 527-528.

⁵⁸ *Nehdžul-belaga*, Pismo 53; Pogledati i: Mohammad Taqi Džafari, *Hekmat-e usul-e siyasi-ye islam*, Bunyad-e Nehdžul-belage, Teheran, 1990, str. 319.

⁵⁹ *Nehdžul-belaga*, Pismo 53.

⁶⁰ Naprimjer, pogledati Muhammed Ibnul-Hasan Al-Hurr Al-'Amuli, *Vesa'iluš-ši'ie*, Tirasul-'arabi, Bejrut, 1983, sv. 11; str. 49, sv. 2; str. 476, sv. 18, str. 415.

4. 1. 2. Međusobna saradnja

Ono što ovdje podrazumijevamo pod saradnjom jesu uobičajeni oblici društvene saradnje koji proizlaze iz međusobnog poštovanja te podrazumijevaju različite oblike saradnje poput međusobnog potpomaganja, druženja i sl. Naravno, ponekad to podrazumijeva kratkotrajna i svakodnevna druženja s drugim ljudima, no postoji i viša razina koja obuhvata međusobno potpomaganje u različitim oblastima života. U historiji čovječanstva i historiji islama trgovački karavani bili su prvi primjer međuljudske saradnje, a, prirodno, međusobna razmjena i preuzimanje znanja o načinima liječenja, kovanju metala te drugim zanatima i djelatnostima postojala je kroz cijelu historiju ljudskog roda. Dobar primjer jeste i Medina u Poslanikovo doba, gdje su muslimani, Židovi i kršćani imali zasebne trgovačko-zanatske dijelove grada i među njima je postojala razvijena međusobna saradnja.⁶¹ Dakle, u bilo kojem vremenu, međusobni kontakti i saradnja između različitih naroda jesu nešto što je nužno i što se podrazumijeva.

4. 1. 3. Međusobno povjerenje

Viša razina jeste međusobno povjerenje, koje je važnije negoli međusobni dodiri i saradnja. Na toj razini, odnosi između različitih aktera intenzivniji su, prisniji, a ponašanje strana jednih prema drugoj dovodi do stvaranja međusobnog povjerenja. U islamskoj misli i kulturi mnogo se polaže na načelo povjerenja. U životopisu hazreti Alija postoje brojni primjeri koji ukazuju na njegovo povjerenje prema ljudima odnosno prema suprotnoj strani. Nakon bitke na Hajberu, jedan musliman zaskočen je s leđa i ubijen u jednoj oazi. Glavni osumnjičeni bili su Židovi, koji su poricali svoju krivicu. Njihov prvak tvrdio je kako oni ne stoje iza tog ubistva, a plemeniti Poslanik prihvatio je njegovu tvrdnju, dakle ukazao im je povjerenje, te je sam platio krvarinu za ubijenoga.⁶² U svakom slučaju, povjerenje prema drugima možemo ubrojati među etičke vrline. Povjerenje je nužan faktor svih međuljudskih odnosa i saradnje.

4. 1. 4. Međusobni ugovori i sporazumi

Ugovori i sporazumi sklapaju se u dvama slučajevima. Prvi jeste

⁶¹ Abdulmadžid Mu'adikhah, *Tarikh-e islam*, Našr-e Zerreh, Teheran, 1998, str. 183–186.

⁶² Resul Džaferijan, *Sire-ye Resul-e Khoda*, Delil-e ma, Qom, 2004, str. 605.

onda kad je ostvarena viša razina povjerenja, odnosno onda kad ljudi pristupaju intenzivnijoj i široj saradnji te se javlja potreba da se pismeno uobliče detalji o kvalitetu i različitim aspektima te saradnje. Drugi slučaj jeste onda kad među stranama postoji nepovjerenje odnosno neprijateljstvo i kad se plaše da bi ih suprotna strana mogla napasti ili iznevjeriti te stoga obje strane nastoje postaviti jedna drugoj izvjesna ograničenja.

Najvažniji i najpoznatiji sporazum u historiji islama, zasnovan na načelima miroljubivog suživota i stvarne saradnje, jeste Medinska povelja kao sporazum između plemenitog Poslanika i muslimana, s jedne, i pripadnika drugih vjerskih zajednica u Medini, s druge strane. Ovaj sporazum jamči sva društvena i politička prava objema stranama i stvara pretpostavke za istinsku saradnju među njima.⁶³ Drugi bitan sporazum u historiji islama jeste ugovor s Hudejbije između plemenitog Poslanika i idolopoklonika⁶⁴ te sporazum o vlasti između hazreti Alija i Muavije.⁶⁵

U prvom dijelu ovog teksta već smo raspravljali o važnosti i nužnosti sklapanja sporazuma. Ovdje smo tek namjeravali ukazati na to da su sporazumi i ugovori kao važno sredstvo u međunarodnim odnosima itekako uobičajena islamska praksa.

4. 2. Etika u uvjetima hladnog rata

4. 2. 1. Nastojanje da se uklone razlozi netrpeljivosti

S gledišta islama, u etičkom smislu najvažniji koraci koje treba poduzeti u uvjetima hladnog rata jesu oni koji vode ka sprečavanju nasilja i sukoba, odnosno k uklanjanju njihovih pretpostavki. Kad se netrpeljivosti produbljuju, onda se svakim danom može očekivati i otpočinjanje ratnog sukoba. Najvažnija zadaća odgovornih osoba i institucija, prvenstveno političkih faktora, jeste da pokušaju na sve načine odvratiti suprotstavljene strane od zaključka kako je rat jedino rješenje spora među njima. Bog Svevišnji u Kur'anu naređuje muslimanima da

⁶³ Tekst sporazuma može se vidjeti u: Ibn Hišam, *Siretun-nebeviyye*, str. 147-150; ili Muhammed Hamidullah, *Nameha va Peyman-nameha-ye siyasi hazret-i Muhammed*, Souruš, Teheran, 1995, str. 101-106.

⁶⁴ Vidjeti u: Muhammed Hamidullah, *Ibid*, str. 126-128, te u: Muhammed ibn Muhammed ibn Nu'man Šejh Mufid, *Al-Irshad*, Našr-e farhang-eislami, Teheran, 1997, str. 146.

⁶⁵ Šejh Mufid, *Ibid*, str. 385.

prihvate mirovnu ponudu od strane neprijatelja,⁶⁶ a ukoliko se u ratu neprijatelj povuče, prestane s borbama i ponudi mir, muslimanima nije dopušteno nastaviti rat.⁶⁷ Prije svakog rata koji je vodio s idolopoklonicima ili židovskim plemenima iz okoline Medine, plemeniti Poslanik ulagao je ozbiljne napore da spriječi fizički sukob i nasilje te da relaksira odnose i pokuša pronaći rješenje koje bi zadovoljilo obje strane.⁶⁸

Najvažnije metode koje je u svrhu sprečavanja rata primjenjivao hazreti Ali bile su poštivanje prava i zahtjeva suprotne strane – sve dok ti zahtjevi nisu izlazili iz okvira vjerovanja i pravde – te upražnjavanje dijaloga u svrhu smirivanja napetosti ili barem izbjegavanja daljeg dizanja tenzija. Došavši na vlast, hazreti Ali nije ograničio političke slobode svojih oponenta niti je prisiljavao da mu polože prisegu na vjernost⁶⁹ oni uglednici koji su to odbili učiniti. Štaviše, kad je od jednog od takvih zatražio jamstvo kako neće dići ustanak, te ga je ovaj odbio dati i time izazvao gnjev naroda koji ga je htio ubiti, sam hazreti Ali jamčio je za njega.⁷⁰ U pogledu svojih oponenta i neprijatelja poput Mervana ibn Hakema i nekih drugih ličnosti sklonih emevijama, od kojih je prijetila opasnost da otpočnu rat, hazreti Ali koristio se dijalogom i argumentima, nastojeći ih urazumiti, te je poštivao sva njihova prava i zahtjeve u pogledu sigurnosti, kako bi izbjegao da se ovi osjete ugroženim i potlačenim, pa zato pribjegnu ratu.⁷¹ Također, hazreti Ali nastojao je ispoštovati i politička prava haridžija. Sve te postupke moguće je ocijeniti kao njegovo nastojanje da se spriječi stvaranje bilo

⁶⁶ Ako oni budu skloni miru, budi i ti sklon, i pouzdaj se u Allaha, jer On, uistinu, sve čuje i sve zna. (*Al-Anfal*, 61).

⁶⁷ Ako vas takvi ostave na miru i ne napadaju vas, i ako vam ponude mir, onda vam Allah ne daje nikakva prava protiv njih. (*An-Nisa'*, 90).

⁶⁸ Vidjeti u: Ali Akbar Alikhani, "Tahlili bar džangha-ya Payambar ba kufar", u: Ali Akbar Alikhani i saradnici, *Ibid*, str. 269–293 i 487–506.

⁶⁹ Politička tradicija u to vrijeme nalagala je da se, ukoliko većina naroda u Medini i plemenski uglednici daju prisegu na vjernost nekome odnosno prihvate ga za svoga vladara, a nekolicina odbije to učiniti, takve onda prisili na prisegu kako bi se izbjegla opasnost od kasnijih pobuna.

⁷⁰ Pogledati u: Azauddin Ali ibn Asir, *Al-Kamil fil-tarikh*, Darus-sadir, Bejrut, 1965, sv. 3, str. 320; Muhammed ibn Muhammed ibn Nu'am Al-Shaykh Al-Mufid, *Ibid*, str. 94 i 111–114.

⁷¹ Ahmed ibn Jahja ibn Džabir Al-Bulazeri, *Ansabul-Ashraf*, Darul-fekr, Bejrut, 1408, str. 296; Šihabuddin Ahmed Neviri, *Ibid*, sv. 5, str. 213.

kakvih pretpostavki za nasilje i stupanje u oružane sukobe.

4. 2. 2. Pregovori u svrhu izbjegavanja oružanog sukoba

S gledišta islama, najvažnija dužnost svih političkih ličnosti i organizacija jeste da na bilo koji način spriječe oružani sukob. Bog Svevišnji naređuje u Kur'anu muslimanima da prihvate mir ukoliko neprijatelj pokaže da je voljan na to,⁷² pa se čak, ukoliko neprijatelj u toku rata povuče i bude zagovarao mir, muslimanima ne dopušta nastaviti rat.⁷³ Kako smo vidjeli, hazreti Ali, da bi spriječio ratni sukob, uvijek se koristio dijalogom i argumentima, nastojeći urazumiti svoje neprijatelje, te je poštivao sva njihova prava i zahtjeve u pogledu sigurnosti, da bi izbjegao da se ovi osjete ugroženim i potlačenim, pa zato pribjegnu ratu.⁷⁴ Također, nastojao je ispoštovati sva društvena i politička prava svojih oponentata i neprijatelja.⁷⁵

Život hazreti Alija, za šiitsku zajednicu je svojevrsni putokaz islamskog načina življenja, pokazuje nam da je ovaj velikan bio istrajan na tome da sam nikada prvi ne otpočinje rat i nasilje. I nakon što sve mirovne ponude i pregovori prije početka rata ne bi dali rezultata, pošto bi neprijatelj pokazao da ne prihvata nikakvo rješenje osim ratnog sukoba, hazreti Ali opet bi naređivao svojoj vojsci da ostanu mirni i odgovore samo u slučaju da budu napadnuti.⁷⁶ To znači da on nikada ne bi niti ratovao da suprotna strana nije otpočinjala sukobe. Čak i kad bi pregovori propali i kad bi se dvije vojske našle na bojnopolju jedna nasuprot druge, hazreti Ali, po posljednji put, slao bi svoje ugledne ljude kao pregovarače u neprijateljski tabor ne bi li spriječio nasilje i krvoproliće. Pregovore nikad nije vodio tražeći u njima isključivo vlastiti interes, nego je nastojao zasnovati stvar na onome što je zajednički

⁷² "Ako oni budu skloni miru, budi i ti sklon, i pouzdaj se u Allaha, jer On, uistinu, sve čuje i sve zna". (*Al-Anfal*, 61).

⁷³ "Ako vas takvi ostave na miru i ne napadaju vas, i ako vam ponude mir, onda vam Allah ne daje nikakva prava protiv njih". (*An-Nisa'*, 90).

⁷⁴ Ahmed ibn Jahja ibn Džabir Al-Bulazeri, *Ibid*, Darul-fikr, Bejrut, 1996, sv. 2, str. 387.

⁷⁵ Ebu Abid Kasim ibn Selam, *Ibid*, str. 293; Šihabuddin Ahmed Neviri, *Ibid*, sv. 5, str. 213.

⁷⁶ Ebul-Hasan Ali ibn Hasan Al-Mes'udi, *Ibid*, sv. 1, str. 718 i 763.; Ahmed ibn Ebu Jakub, *Ibid*, sv. 2, str. 94 i 182; Ebul-Feda Al-Hafiz Ibn Kesir, *Al-Dimishqi*, *Ibid*, sv. 7, str. 295–300.

interes obiju sukobljenih strana i insistirao je na pitanjima oko kojih bi se obje strane morale slagati. Svaki put ne bi slao istoga pregovarača, nego bi se radilo o različitim osobama,⁷⁷ i tražio je od njih da budu objektivni, makar je on sam bio jedna od suprotstavljenih strana. I tokom rata, stalno je slao neprijatelju svoje predstavnike i pregovarače, pokušavajući iznaći put za okončanje ratnog sukoba.⁷⁸

4. 2. 3. Bezuvjetna zabrana otpočinjanja rata

Islam ni pod kakvim ujetima ne dopušta muslimanima da prvi otpočnu rat. Pored kur'anskih ajeta koje smo navodili, to dokazuje i životopis plemenitog Poslanika, budući da Poslanik nikada nije započeo nijedan rat.⁷⁹ Hazreti Ali također je istrajavao na stavu da nikad i nipošto prvi ne počinje rat. I nakon neuspjelih mirovnih pregovora, onda kad je bivalo posve jasno da se suprotna strana opredijelila za ratni sukob, svojoj vojsci naređivao je mir sve dok ne budu napadnuti.

To znači da rata nikada ne bi niti bilo da suprotna strana nije prva napadala na muslimane. Svome sinu imamu Hasanu hazreti Ali oporučuje: "Nikad ne pozivaj nikoga na borbu, jer onaj ko poziva drugoga na sukob jeste nasilnik."⁸⁰

4. 3. Etika u ratnim uvjetima

Sukob između dviju strana ulazi u svoju najtežu fazu onoga trenutka kada jedna od strana ispolji prve konkretne aktove nasilja, odnosno onda kad bude ispaljen prvi metak na suprotnu stranu. Kako smo već vidjeli, shodno političkoj misli islama, taj prvi korak ka nasilju može poduzeti samo suprotna strana, a muslimani imaju obavezu da se brane budu li napadnuti. U slučaju ratnih sukoba, islam polaže veliku pažnju na humanizam i pitanje ljudskih prava, o čemu ćemo u nastavku reći nešto više.

77 Ebul-Hasan Ali ibn Hasan Al-Mes'udi, Ibid, sv. 1, str. 718 i 763, Ahmed ibn Ebu Jakub, Ibid, sv. 2, str. 94 i 182; Nasr ibn Muzahim Al-Menqari, Ibid, str. 75, 255, 270, 432 i 530.

78 Ali Akbar Hasani, *Tarikh-e tahlili va siyasi-ye islam*, Našr-e farhang-e islami, Teheran, 1995, str. 140.

79 Pogledati u: Ali Akbar Alikhani, "Siyasat-e nabavi", Ibid.

80 Muhammed Bakir Al-Medžlisi, Ibid, sv. 100, str. 39; Abbas Mahmud Al'Uqad, Ibid, str. 18.

4. 3. 1. Neprijatelju se ne smije uskratiti pristup osnovnim ljudskim potrebama

Nijedna strana nema prava uskratiti drugoj pristup vodi, hrani, lijekovima i ostalim osnovnim ljudskim potrebama; ne smije ih se uništavati ili trovati, pa makar se nalazili i u posjedu idolopoklonika.⁸¹ Također, plemeniti Poslanik strogo je zabranio da se protiv gradova i naselja idolopoklonika koristi bilo kakva vrsta otrova.⁸²

Tokom bitke na Sifinu, Muavijina vojska dokopala se vrele i hazreti Alijinim vojnicima nisu dopuštali pristup vodi. Hazreti Ali poslao je Muaviji svog izaslanika s porukom da je voda Božija blagodat ljudima koju nijedna strana ne smije uskraćivati drugoj, ali je Muavija odbio taj prigovor. Onda je hazreti Alijeva vojska napala Muavijine snage i oslobodila vrelo. Hazreti Ali naredio je svojim borcima da uzmu dovoljne količine vode, a onda odstupe od vrele i dozvole i Muavijinoj vojsci da se njome koriste. Ovi su, međutim, iskoristili priliku i opet okupirali vrelo, ne dopuštajući hazreti Alijinoj strani da se koristi vodom. Hazreti Alijevi borci opet su oslobodili vrelo, i opet se povukli kako bi ga i Muavijina strana mogla koristiti, a onda su ga ovi opet okupirali i nisu dopuštali pristup vodi. Pošto se isto ponovilo i treći put, neki hazreti Alijevi ljudi protestirali su i tražili su od njega da postupi isto kao i Muavija, ali je hazreti Ali to odbio i nazvao takav postupak nemoralnim.⁸³ Također, nakon što ga je Ibn Muldžem smrtno ranio, hazreti Ali naredio je svojim ljudima da ne dopuste da njegov ubica bude gladan i žedan.⁸⁴

4. 3. 2. Vlastite i gubitke neprijatelja pokušati svesti na minimum

Ukoliko naposljetku, iz bilo kakva razloga, dođe do toga da se ljudi počnu međusobno ubijati, s gledišta islama treba poduzeti sve da se ljudski gubici na objema stranama pokušaju svesti na najmanju moguću

⁸¹ Ebu Džafer Muhammed ibn Jakub Al-Kulejni, *Furu'i Kafi*, Darul-kitabul-islamiyye, Teheran, sv. 5, str. 28.

⁸² Ebu Džafer Muhammed ibn Jakub Al-Kulejni, *Furu'i Kafi*, Darul-kitabul-islamiyye, Teheran, sv. 5, str. 28.

⁸³ Nasr ibn Muzahim Al-Menqari, Ibid, str. 219-222 i 259; Sabit ibn Al-Dževzi, Ibid, str. 88-89.

⁸⁴ 'Azaud din ibn Asir, Ibid, sv. 2, str. 197-198; Muhammed Bakir Al-Medžlisi, Ibid, sv. 42, str. 288.

mjeru. Svakako, sasvim je logično da svaka strana u ratu uvijek pokušava svesti vlastite gubitke na minimum. Međutim, posve je neočekivano da jedna strana nastoji i neprijateljske gubitke učiniti što manjim, budući da je cilj rata poraziti na bojnopolju suprotnu stranu, te se može činiti kako je posve besmisleno nastojati da neprijateljska strana ima što manje ljudske gubitke. No, takav stav utemeljen je na islamskoj etici i posve je u skladu s logikom islama i hazreti Alija. Naime, kad se rat pokaže neizbježnim i pošto bude nametnut, tad su neizbježne i grozne posljedice koje prate rat. Na pokušajima da se rat spriječi, i insistira se zato da bi se izbjeglo stradanja i ljudske žrtve. Pošto do rata već dođe, to ne znači da se sve ono čemu se prije rata težilo pretvara u svoju suprotnost, nego tokom rata treba nastojati da ljudski gubici budu što manji, pa čak i da pogine što je moguće manje neprijateljskih vojnika.

Takav stav ukazuje na zabranu korištenja oružja za masovno uništenje, budući da je nemoralno, a samim tim i zabranjeno, koristiti se nečim što za svrhu ima ubistvo što većeg broja ljudi. Kur'an časni naređuje muslimanima da se bore protiv onih koji se bore protiv njih, ali da pritome ne prelaze granice koje su određene.⁸⁵ Dakle, ni u ratu koji je izazvan time što vas je neprijatelj napao, ne smije se biti neumjeren. Poslanik islama izričito kaže da će narod koji pobijedi svog neprijatelja, pa svoju pobjedu bude zloupotrebljavao, biti uvijek izvrnut srdžbi Božijoj.⁸⁶ Tokom Bitke na Sifinu hazreti Ali naložio je svojoj vojsci da se pomoli da Bog umanja njihove i žrtve njihovih neprijatelja te da između njih uspostavi mir i suživot.⁸⁷

4. 3. 3. Insistiranje na tome da se sukobe prvaci, i izbjegne stradanje potčinjenih

Svaka od sukobljenih strana ima svoj štab u kojem se nalaze glavni zapovjednici i osobe koje donose odluke o svim potezima te strane. Postoji, dakle, prvi krug koji sačinjava sam štab i oni koji su mu najbliži, te drugi krug koji čine njima podređeni, oni koji su uzeli oružje u ruke kako bi se borili na njihovoj strani. Obično, što se više udaljavamo od tog centra, na obodima kruga nalaze se ljudi koji su uglavnom nevini i

⁸⁵ "I borite se na Allahovu putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinite borbu! Allah doista ne voli one koji zapodijevaju kavgu". (*Al-Baqara*, 190).

⁸⁶ Muhamed Ibnul-Hasan Al-Šibyani, *As-Sirul-kebir*, Kairo, 1958, sv. 2, str. 85.

⁸⁷ *Nehdžul-belaga*, Govor 206.

koji su ustvari žrtve rata i koji od ratnih sukoba imaju najmanje koristi. Shodno političkoj filozofiji kakvu je zastupao hazreti Ali, sukob bi trebao što više biti usmjeren na osobe koje čine taj zapovjedni krug, dotle da bi najbolje bilo kada bi sami zapovjednici jedne i druge strane izišli na bojno polje i međusobno se obračunali.

Sam hazreti Alija mnogo puta poručivao je Muaviji kako su se obje vojske okupile posredstvom njih dvojice te ga je otvoreno pozivao da se suoče oni, kao zapovjednici dviju vojski, i da se pobjedničkom smatra vojska onog od njih dvojice koji iz tog dvoboja iziđe kao pobjednik. Time je htio spriječiti prolijevanje krvi ljudi na objema stranama, ali se Muavija nikad nije osmjelio da prihvati taj izazov.

4. 3. 4. Zabrana izivljavanja na ranjenicima, zarobljenicima, dezerterima i leševima

S gledišta islama i političke misli hazreti Alija jasno je da se ne smiju maltretirati ranjenici, ne smiju se ubijati zarobljenici niti neprijatelju isporučiti njihove dezertere; zabranjeno je biti nasilan prema nabrojanim i ne smije im se uskraćivati ništa od njihovih ljudskih prava. U svakom boju hazreti Ali slao je glasnika koji je obavještavao vojsku da ne masakriraju leševe poginulih, da pošto zauzmu neprijateljski logor, ne ulaze u kuće bez dopuštenja i da ne pljačkaju kuće poraženog neprijatelja.⁸⁸ Također, ubijanje zarobljenika proglasio je krajnje nemoralnim činom.

U Bici oko deve pred Alija su doveli nekoliko njegovih ogorčenih neprijatelja, poput Mervana i Velida, kao zarobljenike. Malo prije toga oni su zarobljeni na bojištu i svima je bilo jasno da neće tek tako odustati od svoga neprijateljstva i da bi opet rado stupili u borbu, ali ih je hazreti Ali ipak oslobodio.

Važno je istaći da je zabranjeno unakažavati leševe poginulih neprijateljskih vojnika; odnositi se prema njima s nepoštovanjem. Kao što smo vidjeli, govoreći o plemenitom statusu ljudskog bića, u islamu čak i beživotno ljudsko tijelo zaslužuje osobito poštovanje, tako da i za njegov ukop i sahranu postoje osobita pravila i propisi. Upravo zato nije dozvoljeno ispoljavati nepoštovanje prema tijelima mrtvih neprijatelja ili ih unakažavati.⁸⁹

⁸⁸ Šihabuddin Ahmed Neviri, Ibid, str. 152, 154, 155, 178; Ebu Hanife Ahmed ibn Davud Dinvari, Ibid, str. 151.

⁸⁹ *Nehdžul-belaga*, Pismo 47 i Pismo 14.

4. 3. 5. Zabrana nasilja prema ženama, djeci i starcima

Tradicija Poslanika islama tokom njegovih ratova bila je da nikad ne iznevjeri ukazano mu povjerenje te da nipošto ne naudi ženama i djeci iz protivničkog tabora.⁹⁰ Također, jedna od izričitih zapovijedi hazreti Alija u ratovima bila je da se nipošto ne čini bilo kakvo nasilje prema ženama i djeci, pa čak i ukoliko bi oni vrijeđali i ponižavali njegove vojnike i vojne zapovjednike.⁹¹ Samom hazreti Aliju to se u više navrata dešavalo, pa tim ženama nije uputio niti jednu ružnu riječ. Za Bitke oko deve, Safija, Talhina majka, stalno je grozno vrijeđala i proklinjala Zapovjednika vjernika, no on tome nije pridavao pažnju a i svojim pratiteljima zabranio je da na bilo kakav način reagiraju.⁹²

Jednom prilikom, tokom ratnog sukoba, stradalo je nekoliko djece, pa je poštovanom Poslaniku to palo veoma teško, silno se rasrdio i rekao: "Zar su neki postali tako okrutni da ubijaju djecu?!"⁹³ U Poslanikovu životopisu postoje brojni primjeri izričitih zabrana ubijanja žena i djece.⁹⁴ Mnogi komentatori Kur'ana ubijanje žena i djece smatraju otvorenim nasiljem (*zulm*) i smatraju kako je smisao one granice čije je prekoračivanje u toku rata u Kur'anu strogo zabranjeno⁹⁵ upravo ubijanje žena i djece.⁹⁶ Istina je da postoje i neki stručnjaci za vjerezakon (*fuqaha*) koji smatraju kako je dozvoljeno ubijanje žena i djece koji aktivno učestvuju u ratu protiv muslimana, ali većina njih, barem kad je riječ o šiitskim učenjacima, ubijanje žena i djece smatraju apsolutno zabranjenim, pa čak i ukoliko oni aktivno učestvuju u ratu.⁹⁷ Također, zabranjeno je ubijanje staraca, ukoliko ne učestvuju u ratnim djelovanjima.⁹⁸

⁹⁰ Ibn Hišam, Ibid, str. 992.

⁹¹ Pogledati fusnote u prethodnim temama te *Nehdžul-belaga*, Pismo 14.

⁹² Muhammed Džerir Taberi, Ibid, sv. 3, str. 544.

⁹³ Ahmed ibn Ahmed ibn Hanbel, *Al-Musned*, Mektebetut-tirasul-islamiyye, Kairo, 1414, sv. 8, str. 41.

⁹⁴ Ibn Madže, Ebu Abdullah Muhammed ibn Jezid Qazvini, *Sunen*, Ihyai seratul-'Arabi, Bejrut, 1395, sv. 2, str. 101 i 947.

⁹⁵ *Al-Baqara*, 190.

⁹⁶ Muhammed Hussein Tabatabai, *Tefsirul-Mizan*, sv. 2, str. 61.

⁹⁷ Muhaqiq Hilli, Šerai'ul-islam, *Matbe'atul-'arab*, Nedžef, 1389, sv. 1, str. 312; Muhammed Hasan Al-Nedžefi, *Dževahirul-kelam fi šerhi Šera'ul-islam*, Bejrut, 1981, str. 70.

⁹⁸ Šejh Muhammed ibn Hasan Hurr Amuli, Ibid, sv. 11, str. 43; Muhammed Hasan Al-Nedžefi, Ibid, str. 75.

Profesor Muhaqiq Damad, oslanjajući se na islamsko pravo i pridržavajući se triju načela: ograničenost upotrebe oružja, strogo poštovanje principa etike te etičko i humano ponašanje prema ratnim zarobljenicima u međunarodnim sukobima, uvjeren je da osobite skupine poput: 1. žene i djeca; 2. starije osobe; 3. trgovci i zemljoradnici, 4. nenaoružani prolaznici; 5. svećenstvo i vjerski prvaci različitih religija – uživaju potpunu i apsolutnu zaštitu. Također, s gledišta islama, koje god vjere da je neprijateljska strana, najstrože je zabranjeno sljedeće:⁹⁹ 1. genocid protiv neprijatelja, 2. kršiti prava predaje (ubijati zarobljenike); 3. poduzimanje osvetničkih akcija; 4. agresivnost i manjak poštovanja prema ranjenicima; 5. uskraćivanje neprijatelju vode i hrane; 6. rušenje zgrada i čvrstih objekata, 7. uništavanje stabala i usjeva.

4. 3. 6. Zabrana prevare i izdaje

Poslanik islama svaku vrstu spletke tokom vođenja rata smatra nečim nedopuštenim i svojim borcima poručuje da se bore, ali pritom ne služe prevarama, da ne iznevjeravaju pologe i da ne počine izdaju prema bilo kome.¹⁰⁰ Treba kazati da se ratno lukavstvo, koje se smatra dopuštenim, suštinski razlikuje od izdaje i prevare, postupaka koje se u ratu ne mogu primijeniti i u odnosu na neprijatelja.¹⁰¹

4. 3. 7. Istrajavanje na pregovorima i tokom ratnog sukoba

I tokom borbi i ratnih sukoba ne smije se niti na tren odustati od napora za okončanjem rata. Hazreti Ali tokom ratova koje je vodio stalno je slao svoje izaslanike suprotnoj strani, nastojeći pronaći načina da se prekine s borbama i uspostavi mir.¹⁰²

Zaključak

U biti, može se kazati kako je islamsko viđenje problema koje smo razmatrali, posebice pitanja politike i međunarodnih odnosa, etično i

⁹⁹ Sayyed Mustafa Muhaqeq Damad, *Huquq-e bašardustane beynolmelali*, Mekez-e našr-e 'ulum-e islami, Teheran, 2005, str. 55-57.

¹⁰⁰ Ibn Hišam, *Ibid*, str. 992.

¹⁰¹ U pogledu razlike između ratnog lukavstva i zabranjene prevare pogledati u: Sayyed Mostafa Mohaqeq Damad, *Ibid*, str. 94-97.

¹⁰² Ali Akbar Hasani, *Ibid*, str. 416; Resul Džaferijan, *Tarikh-e khulefa*, *Ibid*, str. 267.

duboko humano. Što se nekih pravnih odredbi i propisa tiče, primjetno je da između muslimana i nemuslimana postoje izvjesne razlike u stavovima, no u tome i nema ničega spornog, budući da islam nikad nije niti težio tome da svoje pravne principe nametne nemuslimanima. No, što se tiče onih pitanja koja bismo mogli svesti pod okvire općeg humanizma, poput posebno uzvišenog statusa koji uživa ljudsko biće, poštovanja tuđih prava, zagovaranja pravednosti, insistiranju na načelima etike i humanizma u odnosima među narodima i sl., islam ne vidi nikakvu razliku među ljudskim bićima.

Kad je riječ o problemu etike u međunarodnim odnosima, neizbježno se nameće pitanje šta činiti kad se javi kolizija između etičnog i onog što je u interesu neke države. Prije odgovora, valja postaviti pitanje zašto uopće dolazi do takvih kolizija? Moguće je da postoje različiti razlozi kolizije između etičnosti i interesa političkih faktora, ali jedan od glavnih razloga jesu neumjerene pretenzije i neopravdane težnje. To dovodi do neetičnog pristupa, koji onda lančano povlači dalje neetične postupke, a to onda obično nagna i suprotnu stranu da na manjak etičnosti odgovori istom mjerom. Dakle, kolizija i oprečnost između etike i političkih interesa nije prirodna i podrazumijevajuća, nego je njena polazna tačka upravo nemoralna neumjerenost u pretenzijama, koja izaziva čitav niz daljih neetičnih postupaka. Prema tome, ukoliko zakonitosti i pravila politike i međunarodnih odnosa budu od početka zasnovani na etici i iskrenosti, te kao takvi poštovani od aktera na političkoj sceni, bitno će biti umanjena svaka vrsta kolizije između etike i političkih interesa.

Ukoliko se, međutim, od početka ne budu poštivala uzajamna prava i bude manjkalo iskrenosti – kako se to uglavnom i dešava – naći ćemo se u svojevrsnom kolu neetičnih postupaka, odnosno u međunarodnom poretku u kojemu se politički akteri ponašaju nemoralno i vlastitim interesima daju prednost nad etikom. Šta činiti u takvom slučaju? Islamski stav nalagao bi nam da, ukoliko možemo, uprkos neetičnosti drugih aktera, istrajemo na moralnom ponašanju i odnosimo se prema drugima u skladu s načelima etike. Ukoliko, pak, situacija postane nepodnošljiva, tad se valja povući s takve političke scene, budući da bi ostanak na njoj nanio štetu našem vjerovanju odnosno našoj usmjerenosti k onom svijetu. Naime, osobe koje se ponašaju nemoralno i služe se spletkama i prevarama, na Danu sudnjem bit će proživljene sa žigom svojih nedjela na čelima, a musliman ne može dopustiti sebi da ima bilo šta s nemoralnim postupcima takvih. Svakako, možda je,

katkad, makar teorijski, moguće pronaći i srednji put, onaj koji bi nam omogućio opstanak na takvoj političkoj sceni, no to je već tema za neku drugu studiju ♦

S perzijskog preveo: Muamer Kodrić

Ethical Norms and Principles of Islam in International Relations

Ali Akbar Alikhani
Imam Sadiq University, Tehran

Summary

A significant number of actors of the world order today are followers of heavenly religions, and clearly, quite a number of them are Muslims. That is why it can be said, particularly when it comes to Islamic faith, that via its followers, directly or indirectly, it impacts the field of international relations. It is natural that the type and form of such influence depends on how the Muslim actors understand the Islamic teaching about politics and international relations. A particularly evident fact is that religion in general, and Islam in particular, rest on the ethics and see the promotion and expansion of ethical norms and principles as one of the most important aspects of their learning. Hence the Muslim rulers' attitude towards ethics in matters of international order is a reflection of their view and their interpretation of the Islamic attitude regarding ethical content and quality of international relations.

Izbor iz literature

- Al-Medžlisi, Muhammed Bakir, *Biharul-Anvar*, Muasesetul-Vefa', Bejrut, 1989.
- Neraki, Mula Mehdi, *'Elm-e akhlaq-e islami*, perzijski prijevod grupe autora, Entesarat-e hekmat, Teheran, 1987.
- Maghniyye, Muhammed Dževad, *Falsafe-ye akhlaq dar islam*, Daftar-e tahqiqat entesarat-e badr, Teheran, 1983.
- Tusi, Hadže Nasiruddin, *Tehzibul-Ahkam*, Darul-kitabul-islamiyye, Teheran, 1985.
- *Nehdžul-belaga*, prijevod: Seyyid Džafer Šehidi, Entesarat va amuzeš-e enqelab-e islami, Teheran, 1993.
- Qazvini, Abdul-Kerim ibn Muhammed Jahya, *Baqā va zeval-e dolat dar kalemāt-e siyasi amir-e muminin*, priredio: Resul Džaferijan, Qom, 1993.
- Džaferijan, Resul, *Siret-e resul-e khoda*, Delile ma, Qom, 2004.
- Hasani, Ali Akbar, *Tarikh-e tahlili va siyasi-ye islam*, Daftar-e našr-e farhang-e islami, Teheran, 1994.